

ÓLAFUR EGILSSON IN ENKHUIZEN EN OP VLIELAND

Reisverslag van een 17^e-eeuwse IJslander

In 1627 met vrouw en kinderen door piraten naar Noord-Afrika ontvoerd. Daar vrijgelaten om losgeld te halen in Denemarken. IJslander Ólafur Egilsson schreef een verslag van zijn reis die ook langs ‘Enkeysen’ en ‘Fleyland’ voerde. Maar waar lag Rolbýr?

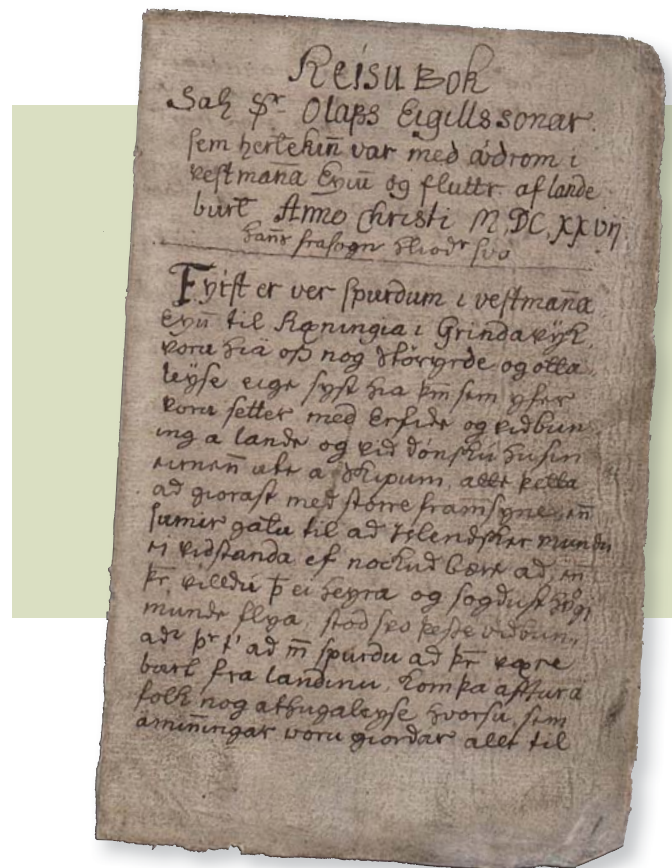
Hans Renes & Stefano Piastra

Enkele jaren geleden werd het reisverslag van de IJslandse dominee Ólafur Egilsson (1564-1637) in het Engels vertaald. Omdat die vertaling alleen in IJsland te koop is, bleef het fascinerende verhaal buiten dat land onbekend. Ólafur blijkt ook in Holland te zijn geweest. Dat levert interessante kijkjes van een buitenstaander op én laat ons met een mysterie achter.

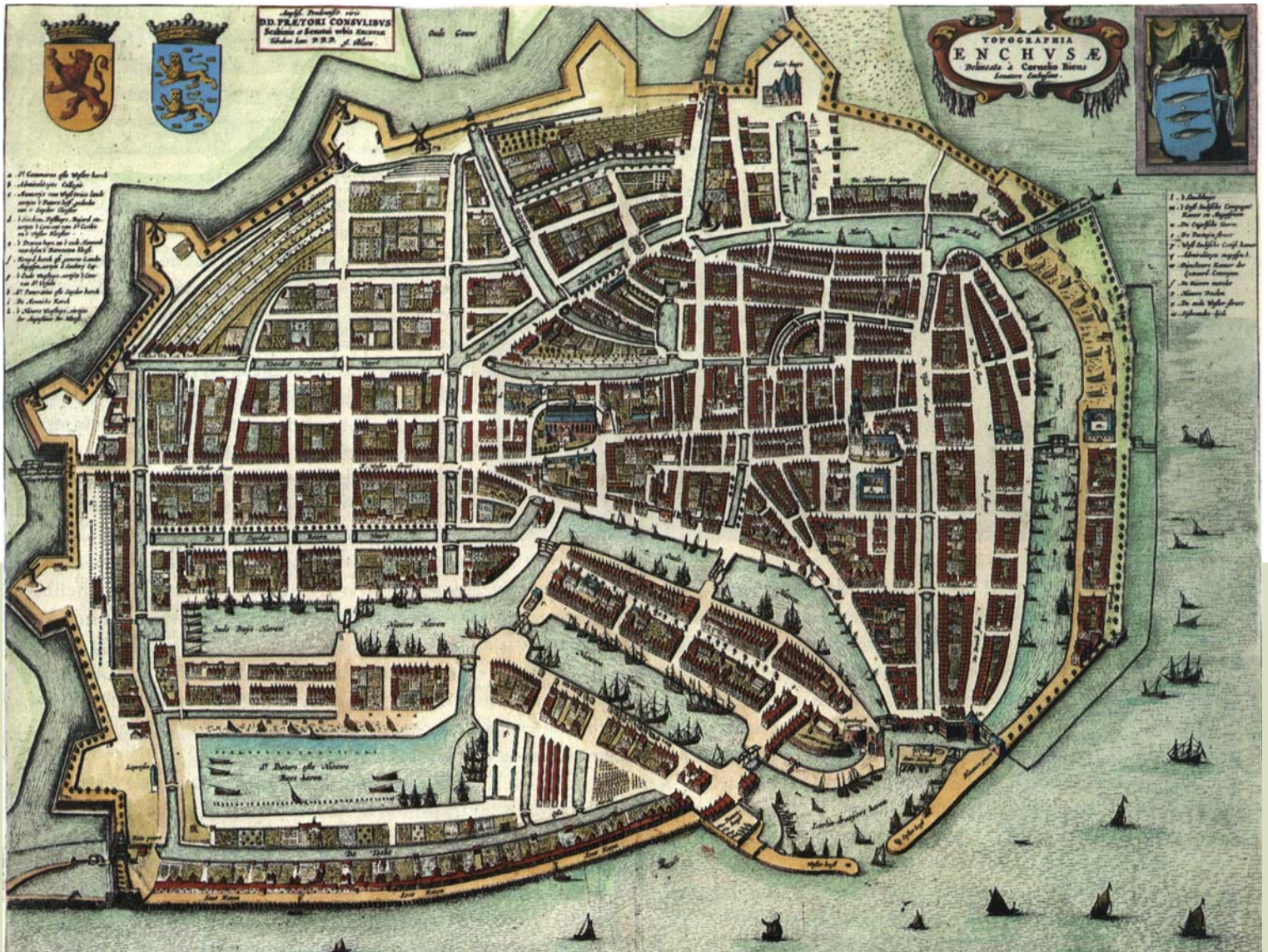
DE REIS

De omzwervingen van Ólafur Egilsson begonnen in juli 1627, toen zijn dorp op de Westmann-eilanden (Vestmannaeyjar) bij IJsland werd aangevallen door Barbarijmse piraten. Die doodden tientallen mensen en namen volgens Ólafur 242 mannen, vrouwen en kinderen mee naar Noord-Afrika. Dergelijke strooptochten, bedoeld om losgeld en slaven te vangen, kwamen in die tijd vaker voor, al kwamen de piraten zelden zo ver als IJsland. Ólafur schrijft dat er onder hen Engelsen en andere Noordwest-Europeanen zaten. Andere bronnen noemen Moerad Raïs, in Haarlem geboren en als Jan Janszoon, als leider van de strooptocht.

Onder de gevangenen waren Ólafur, zijn vrouw en hun twee kinderen. Op weg naar Algiers baarde zijn vrouw nog een kind, dat door Ólafur werd gedoopt. In Algiers werden de meeste gevangene IJslanders als slaven verkocht. Ólafur, geboren in 1564 en dus al behoorlijk op leeftijd, werd vrijgelaten en op een schip naar Livorno (Italië) gezet om bij de Deense koning losgeld te halen

voor zijn verwanten. Via Venetië reisde hij naar Duitsland, maar hoorde daar dat de route onveilig was (het was midden in de Dertigjarige Oorlog) en liep terug naar Livorno. Daar nam hij een schip naar Genua en vandaar naar Marseille. Daar ontmoette hij een Hollandse schipper, ene Caritas Hardspenner, die hem meenam naar ‘Enkeysen’ (Enkhuizen). Hij kwam daar op 10 februari aan en bleef er bijna vijf weken, inclusief een korte trip naar Hoorn (‘Hornstadar’). Vervolgens reisde hij via Vlieland naar Kopenhagen, waar bleek dat de Deense koning blut was en geen losgeld wilde betalen. Ólafur voer daarna naar IJsland. Op 6 juli 1628 was hij terug in zijn dorp.

Jaren later, in 1637, werden 35 IJslandse slaven vrijgekocht, onder wie de echtgenote van Ólafur. Twee jaar na de hereniging overleed Ólafur. Zijn kinderen heeft hij nooit teruggezien.

HOLLANDS LANDSCHAP

Het reisverslag van Ólafur bevat boeiende beschrijvingen van steden en landschappen die hij bezoekt. Zo gaat hij vrij uitgebreid in op het Hollandse landschap.

'Het Hollandse landschap is, waar ik ook kwam, en zo ver als ik weet, door mensen gemaakt. Overal rond het land staan houten beschoeiingen, geplaatst in de zeebodem en gemaakt van een boomsoort waarvan het hout in zee als van steen wordt. Vervolgens worden stenen, die in andere landen worden gekocht, tegen de beschoeiingen aangebracht. Klei, die eruit ziet als turf hier in IJsland, wordt vervolgens over die stenen gekruidd. Van enige afstand lijkt het of het land lager ligt dan de zee erbuiten.

Overal in het land staan windmolens, die het water opvoeren dat vanuit zee binnensijpelt. Die windmolens werken dag en nacht

als de wind waait. Er zijn er zo veel, dat tussen de molens niet meer ruimte is dan een renbaan. Er wordt gezegd dat als de wind een maandlang niet zou waaïen, het land onderloopt.'

Ólafur bezoekt Enkhuizen en Hoorn op het hoogtepunt van hun welvaart en bevolking. Enkhuizen was rond 1620 de tweede havenstad van Holland (na Amsterdam), telde zo'n 21.000 inwoners en was nog altijd bezig om de enorme stadsuitbreiding van 1600 in te vullen. Ólafur beschrijft hoe nieuwe kanalen werden gegraven en de grond werd gebruikt om het land ernaast op te hogen en bouwrijp te maken.

'Veel van de huizen die ik in de steden zag zijn erg goed gebouwd. Normaal tellen ze niet meer dan drie of hoogstens vier verdiepingen. Sommige zijn zowel aan de buiten- als aan de binnenzijde beschilderd en veel zijn met groot vernuft gedecoreerd.

Schepen liggen voor anker tussen de huizen en niet buitengaats, behalve wanneer vracht wordt in- of uitgeladen. Waar de Hollanders stuiten op een zandrug of een ondiepte, graven ze een forse geul en

Links: Een 18^e-eeuws manuscript van het reisverslag.

Boven: Enkhuizen zoals weergegeven door Blaeu. De kaart is uitgegeven in 1649, maar geeft de situatie rond 1634 weer, slechts enkele jaren na het bezoek van Ólafur.

Kaart van de eilanden Texel, Vlieland en Terschelling, getekend door Balthasar Florisz van Berckenrode en in 1641 gedrukt door W.J. Blaeu. Origineel AWG, Hoorn.

gooien ze de klei van de bodem aan weerszijden. Na een jaar is de klei zo hard als steen. De steden die ik bezocht zijn gebouwd op zulke ruggen van klei. Over de kanalen die op die wijze gevormd zijn, liggen verrassend grote bruggen die met groot vernuft gemaakt zijn. Sommige ervan kunnen worden opgetrokken en weer neergelaten om schepen te laten doorvaren. Over beide soorten bruggen kan men zowel te paard als met wagens gaan. Om de kanalen te onderhouden heeft een stad tien mannen in dienst, die in kleine boten over de kanalen varen met stokken in hun handen. Ze dragen laarzen die tot aan hun oksels komen. Aan het eind van hun stokken hebben ze iets wat lijkt op wolkammen met vijf of zes ijzeren tanden. Ze baggeren de kanalen uit en deponeren de modder en klei waar de stadsbesturen dat aangeven. Na een jaar is die zo hard als steen en worden er huizen op gebouwd. En zo breiden de steden jaar na jaar verder uit, de jaartallen aangegeven op iedere huisdeur.

RAADSEL

Aan Vlieland wijdt Ólafur een enkele alinea, die we hier integraal in vertaling weergeven.

‘De kapitein met wie ik vanuit Holland meevoer, heette Ulf Racheit en ik bracht 23 dagen met hem op zijn schip door. Ik was ook twee dagen met hem in Fleyland, in de stad die Rolbýr wordt genoemd.

‘Vijfenzestig schepen zeilden samen vanaf Fleyland de meeste naar Denemarken om ossen te kopen, die in het voorjaar goedkoop zijn’

Ik zag daar geen grasachtige planten, maar alleen rood zand. Vijfenzestig schepen zeilden samen vanaf Fleyland, de meeste naar Denemarken om ossen te kopen, die in het voorjaar goedkoop zijn.’

Het is een raadselachtige passage. De samenstellers van de Engelse vertaling nemen aan dat met Fleyland het eiland Vlieland wordt bedoeld en dat lijkt inderdaad waarschijnlijk.

De schepen die ossen haalden uit Denemarken, vertrokken vroeg in het voorjaar, verzamelden in het Vlie en voeren vandaar in konvooi naar Denemarken. De eerste ossenvloot vertrok in maart, wat overeenkomt met de beschrijving van Ólafur.

Het rode zand past eerder bij de keileemgebieden van Texel en Wieringen dan bij Vlieland. Het keileemgebied van Texel strekt zich echter wel uit tot in het zeegebied voor de kust van Vlieland. Bovendien bevat het zand op sommige plaatsen langs de Nederlandse Noordzeekust zware mineralen, vooral granaat, die het strand plaatselijk een roodachtige kleur kunnen geven als ze aan het oppervlak komen. Na een storm kunnen grote delen van het strand roodgekleurd zijn. Het ontbreken van gras wijst juist op Vlieland en zeker niet op Texel of Wieringen.

De plaats Rolbýr kunnen wij op geen van de genoemde eilanden lokaliseren. Mogelijk is er verband met een Fries woord *rôle*, dat golf of breker betekent, maar wellicht heeft de schrijver de plaats verward met een andere, of is de naam bij het kopiëren van het manuscript verhaspeld. Op Vlieland lagen in die tijd twee dorpen: Westeinde of West-Vlieland en Oosteinde of Oost-Vlieland. In het begin van de 17^e eeuw was West-Vlieland nog het belangrijkste, maar vanaf 1680 verdween dit dorp langzaam in zee en in het midden van de 18^e eeuw was Oost-Vlieland het enig overgebleven dorp.

De gebeurtenissen van 1627 vormen in IJsland deel van het collectieve geheugen. De ‘Turkenaanval’ is daar mede door het

Links: Het dorp West Vlieland of Westeinde op een kaart door Pieter Bruinsz (1594). Uit: *Schoorl*, 2000, p. 576 (origineel ARA Hingman 2715)

Onder: Het dorp 'West-ijnde' (West-Vlieland) rond 1660, omstreeks 1877 nagetekend door A.C.A. Rotga. Uit: *Schoorl*, 2000, p. 578.

reisverslag van Ólafur, dat al in 1641 in Deense vertaling werd gepubliceerd, bekend gebleven. Ólafur was een goede waarnemer, die met een zekere onbevangenheid naar zijn omgeving keek. De beschrijvingen van Enkhuizen en Vlieland leveren misschien niet veel nieuws op, maar zijn wel interessant. Het raadsel van Rolbýr hebben we nog niet kunnen oplossen. •

Hans Renes is historisch geograaf aan de Universiteit Utrecht en de Vrije Universiteit. **Stefano Piastra** is historisch geograaf aan de Universiteit van Bologna en Fudan University Shanghai. Hij doet momenteel onderzoek naar historische reisbeschrijvingen. Voor de interpretatie van de passage over Vlieland hebben diverse collega's met de auteurs meegedacht. We danken Chris de Bont, Anne Doedens, Ad Stolk en Frits David Zeiler.

BRONNEN

- Gijsbers, W. 1999. *Kapitale ossen; de internationale handel in slachtvee in Noordwest-Europa (1300-1750)*. Verloren, Hilversum (beschrijft in hoofdstuk 3 de vaart op Denemarken).
- Hreinsson, K.S. & A. Nichols (Eds.) 2008. *The Travels of Reverend Ólafur Egilsson (reisebók sera Ólafs Egilssonar)*. Fjölvi, Reykjavík. Bij het boek hoort een website: <http://reisubok.net/Home/default.aspx> (geraadpleegd op 4 januari 2013), die bij het klikken op 'buy the book' helaas de mededeling bevat: 'Due to the effects of the continuing economic crisis in Iceland, the *Reisubók* is temporarily unavailable'. Een 18e-eeuws handgeschreven IJslands manuscript is te lezen op <http://handrit.is/en/manuscript/imaging/is/JSo8-0158/1r-26v#0001r> (geraadpleegd op 3 januari 2013).
- Lewis, B. 1973. Corsairs in Iceland. *Revue de l'Occident Musulman et de la Méditerranée* 15-16: 139-144.
- Piastra, S. (2012). L'Italia nel racconto di viaggio di Ólafur Egilsson, reverendo islandese del XVII secolo. *Bolletino della Società Geografica Italiana*, 13 (5): 861-878. Met Engelse vertaling.
- Schoorl, H. 2000. *De convexe kustboog Texel – Vlieland – Terschelling. Bijdragen tot de kennis van het westelijk Waddengebied en de eilanden Texel, Vlieland en Terschelling. Deel 3: De convexe kustboog en het eiland Vlieland*. Pirola, Schoorl.
- http://en.wikipedia.org/wiki/Ólafur_Egilsson, bevat een korte biografie van Ólafur Egilsson (geraadpleegd op 3 januari 2013).
- http://nl.wikipedia.org/wiki/Guðrīður_Símonardóttir bevat een korte beschrijving van Guðrīður Símonardóttir, 'Turkse Gudda', een van de vrouwen die in 1637 werden vrijgekocht (geraadpleegd op 3 januari 2013).
- www.heimaslod.is/index.php/Turkish_invasion_walk, bevat een wandelroute op de Vestmann-eilanden langs punten die een rol hebben gespeeld in de Turkse aanval van 1627 (geraadpleegd op 4 januari 2012).
- http://nl.wikipedia.org/wiki/Jan_Janszoon, geeft informatie over de Haarlemse piraat die mogelijk bij de ontvoering betrokken was (geraadpleegd op 3 januari 2013).